

Araştırma Makalesi • Research Article

Siber Zorbalık Davranışları ve Siber Mağduriyet Düzeylerinin Karşılaştırılması

Comparison of Cyber Bullying Behaviors and the Levels of Cyber-Victimization

Hasan Çiftçi ^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Birecik Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, 63000, Şanlıurfa /Türkiye.
ORCID: 0000-0001-5595-5726

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 11 Nisan 2018

Düzeltilme tarihi: 11 Mayıs 2018

Kabul tarihi: 09 Mayıs 2018

Anahtar Kelimeler:

Siber Zorbalık
Siber Mağduriyet
Sosyal Medya
İletişim Çatışması

ARTICLE INFO

Article history:

Received 11 April 2018

Received in revised form 11 May 2018

Accepted 09 May 2018

Keywords:

Cyber Bullying
Cyber Victimization
Social Media
Communication Conflict

ÖZ

Bu araştırmanın temel amacı, Lise öğrencilerinde siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeylerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Araştırma 2017-2018 eğitim öğretim yılında Şanlıurfa Fen Lisesinde 9-10-11-12. Sınıflardaki toplam 256 öğrenci ile yapılmıştır. Araştırmanın verileri Arıcak, Kınay ve Tanrıkulu (2012) tarafından geliştirilen “Siber Zorbalık Ölçeği” ve “Siber Mağduriyet Ölçeği” kullanılarak yüz yüze anket yöntemiyle yapılmıştır. Sayısal değişkenlerin normallik dağılımlarına bakmak için Shapiro-wilk testi uygulanmış ve normal dağılım elde edilmiştir. Veri setinde parametrik testler kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerin çözümlenmesinde de frekans, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerlerden faydalanılmıştır. Siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarının sosyo-demografik değişkenler arasındaki farklılıklarının değerlendirilmesinde bağımsız örneklem t test ve One-way ANOVA testi kullanılmıştır ayrıca gruplar arası farklılıklar için Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine the levels of cyber bullying and cyber victimization in high school students in a comparative manner. The research was carried out with total 256 students in the 9th, 10th, 11th and 12th classes of Şanlıurfa Science High School in the academic year of 2017-2018. The data of the study were collected through face-to-face survey using the "Cyber Bullying Scale" and "Cyber Victimization Scale" developed by Arıcak, Kınay and Tanrıkulu (2012). To examine the normality distributions of the numerical variables, the Shapiro-Wilk test was applied and the normal distribution was obtained. Parametric tests were used in the data set. In analysing the descriptive statistics, frequency, percentage, arithmetic mean, standard deviation, minimum and maximum values were used. Independent sample t-test and One-way ANOVA test were used in assessing the differences between the cyber-bullying and cyber victimization scores of the socio-demographic variables. Tukey HSD multiple comparison test was used for differences between groups.

1. Giriş

Dünyada teknoloji son hız değişirken; değişim ve dönüşüm aynı hızla Türkiye’de de yaşanmaktadır. Diğer teknolojik değişimlere nazaran özellikle iletişim teknolojilerindeki değişim büyük talep nedeni ile oldukça fazladır. Günlük hayatımızın her alanında, her anında teknolojiyi tüketiyoruz. Genç nüfusun yeni iletişim teknolojilerini kullanması beraberinde bir takım sorunları da getirmiştir. Dünyada internet kullanım oranlarının ve sürelerinin hızla artış göstermesi ve bu artışın daha çok gençler arasında yoğun olması birtakım avantajlar ve dezavantajlara neden

olmaktadır. Yeni iletişim aracı olarak internetin ve dolayısı ile sosyal medyanın kullanım amaçlarına değinen bu çalışma ergenlerin günlük internet kullanım süresinin tespiti için de oldukça önemlidir. Ergenlerin yeni iletişim teknolojilerini kullanırken zorbalık eylemi gerçekleştirmesi veya siber mağduriyete uğradıktan sonraki yaşanacak psikolojik süreçte yanlarında olmalarına, çözüm bulmalarına yardımcı olacaktır. Çünkü siber zorbalık eylemi kanunen suç sayılmaktadır ve cezai yaptırımları bulunmaktadır. Buna bağlı olarak mağdur/kurban olmanın da uzun, geçici veya kalıcı psikolojik sorunlar (şiddet, asosyalleşme, yemeden içmeden kesilme, davranış bozuklukları, intihar)

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: hasanciftci@harran.edu.tr

doğurabileceği mümkündür. Ergenlere nazaran büyüklerin yaşayacakları sorunlar belki yaş, eğitim, sosyal statü, gelir durumuna bağlı olarak kendi taraflarından çözümlenebilir. Fakat ergenler henüz anne babalarına bağımlı yaşadıklarından ve kişisel gelişimlerinin ilk evresinde olduklarından dolayı oluşacak sorunu çözmede desteğe ihtiyaç duyabilmektedirler. RTÜK ve MEB tarafından 2006-2007 yılında işbirliği yapılmıştır. Bunun üzerine Medya Okuryazarlığı dersi için beş ilde pilot uygulama başlatılmıştır. Daha sonra bu ders tüm Türkiye’de seçmeli ders olarak müfredatta yerini almıştır. Bu ders ile okullarda çocukların geleneksel medya ve yeni medya araçlarını nasıl kullanacakları, gelen mesajları nasıl anlayacakları, içerikleri nasıl çözümlenecekler, nasıl içerik oluşturacakları, gelişen teknolojilerin yararlı yönlerini amaçları doğrultusunda nasıl kullanabilecekleri öğretilmesi amaçlanmıştır.

2. Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya

Yeni iletişim teknolojilerinin toplum yaşamı üzerindeki etkisi ve rolü sayesinde yeni yüz yıl bilgi çağı ve toplumu olarak tanımlanmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ile birlikte kişi yaşamını değiştirmekle kalmamış bununla birlikte kişi hayatı kolaylaşmış ve hız kazanmıştır. Yeni iletişim teknolojileri günden güne yenilenmekte ve çeşitlenmektedir. Kişilerin iletişim kurmasındaki süre ve mekân kavramı ortadan kalkmıştır. Bilgi iletişim teknolojileri günümüz bilgi çağının da hareket mekanizmasını oluşturmaktadır. İletişim teknolojileri hayatımızın odak noktasını kapsamış durumdadır. Mekân kavramı ortadan kalkmıştır. Herhangi bir işlemi (bankacılık, alışveriş, sohbet, talep/şikâyet gerçekleştirmek için fiziksel güç harcamamıza gerek kalmamıştır). (İspir, 2013: 3). Görüldüğü gibi oturduğumuz yerden yeni iletişim teknolojileri sayesinde birçok eylem gerçekleştirilebilmektedir. Yeni iletişim teknolojileri kişilere fikirlerini, ürettiklerini paylaşabilecekleri ortamlar sunarken onlara özgürce paylaşım yapabilecekleri, tartışabilecekleri bir medya sunar. Bu sanal ortam sosyal medya olarak adlandırılır. Sosyal medya insanları bir ağ içerisinde buluşturan, iki yönlü etkileşime olanak sağlaması yönüyle önemlidir (Vural ve Bat, 2010: 3348). Bu sebeple her geçen gün iletişim teknolojilerindeki değişim hızlanmaktadır. Geleneksel medya yeni medya karşısında dezavantajlı durumdadır. Çünkü yeni medyanın günlük yaşama etkisi, değiştirme gücü kişilerarası iletişim başta olmak üzere birçok alışıl gelmiş davranış yeni iletişim araçları sayesinde dönüşüme uğramıştır (Yegen, 2016: 81-82). Medya kavramı olarak birçok içeriği, mesajı mekân olarak birbirinden uzakta olan hedef gruplara iletme. Yeni medya kavramı ise yeni iletişim teknolojilerinin etkisini barındıran kitle iletişim araçlarının bütünüdür. Etkileşim, kitlesizleşme ve eşzamansızlık kavramları ile yeni medya geleneksel medyadan ayrılmaktadır (İspir, 2013: 22). Buna bağlı olarak yeni medyada hedef kitlesi kullanıcı diye tanımlanmaktadır. Çünkü kullanan kişiler içerik ve zaman seçmekte bağımsızdır (Birsen, 2013: 27).

3. Sosyal Ağlar

Gelişen iletişim teknolojileri ile birlikte geleneksele nazaran avantaj elde eden internet sosyal ağlar seçeneği ile de engelsiz, iki yönlü, ucuz, pratik olması tercih edilmesindeki önemli faktörlerdendir (Yegen, 2013: 120). Kişiler sosyal

ağlar sayesinde coğrafya renk, dil, ırk, cinsiyet kavramı olmadan, herhangi bir engellemeye maruz kalmadan büyük hedef kitlelere kısa zaman içerisinde ulaşabilmekte, onları yönlendirebilmekte, etkileyebilmekte hatta provoke edebilmektedir. Bu durum sosyal medyayı popüler hale getirmektedir. Çünkü aynı zamanda sosyal medyada iletişimcilerin de ideal iletişim olarak gördükleri çift yönlü iletişim imkânı vardır (Vural ve Bat, 2010: 3349).

Yeni iletişim ortamlarının gelişip hız kazandığı günümüzde, bütün çevrelerin bilgi iletişim teknolojilerine olan ilgisini arttırmış bu da, sosyal medya etkinliğini arttırmaktadır. Sosyal ağlar farklı hiç bilmediğimiz kişilerle iletişim kurmamızı sağlamaktadır. Bu durum da yeni kitle iletişim aracı olarak onu farklı konumlandırmaktadır. Çevrimiçi ağların insan hayatını sınırlandırdığının aksine etkileşim ve iletişimi, paylaşımı arttırmaktadır (Onat ve Alıkcı, 2008: 1114). Büyük gruplara yaygın kullanılması nedeni ile hitap eden sosyal ağlar aynı zamanda bilgiye çabuk erişim ve diğer araçlarla etkileşime imkân tanır (Güneş, 2016: 203). Web 2.0 olarak adlandırılan sitelerde kullanıcılar içerik oluşturan ve içeriği paylaşan aktif kaynaklardır. İnternetin bu sosyal etkileşim imkanlarından faydalandığından Web 2.0 araçları sosyal medya olarak tanımlanmaktadır. Sosyal medya kavramı zikredildiğinde akla bloglar (ağ günlükleri), sosyal ağlar, forumlar (tartışma ortamları) wikiler (bilgi edinme sayfaları), gelmektedir. Youtube, Twitter, Flickr, Facebook gibi siteler Web 2.0 için örnek gösterilebilen ilk uygulamalardandır (Toprak ve Uça-Güneş, 2015: 141). Her birey sosyal ağları farklı şekillerde kullanabilmektedir. Sosyalleşmek, yakın çevresi hakkında bilgi edinmek, önemli olayları, fotoğrafları, bilgileri paylaşmak sosyal medyanın kullanım amaçlarındandır. Sosyal ağlar insanların birbiri ile iletişim kurmasına, faaliyette bulunmalarına, herhangi bir konu hakkında farkındalık yaratmalarına yarayacak bir ortamdır. Bu tür ilişki durumları kişilerin içinde bulunduğu gruplara karşı sadakatini arttırmaktadır ve kişiliğinin bu yönde şekillenmesine yardımcı olmaktadır (Güneş, 2016: 203).

4. Kavram Olarak Siber Zorbalık

Günümüz yeni teknolojilerinin gelişmesi, bilgi alışverişinin hızlandığı günümüzde ergenler diğer kişilere göre interneti süre olarak daha fazla kullanmaktadır. İnternet yaşamı kolaylaştıran, sınırları ortadan kaldıran dolayısı ile kişileri belli bir ağ içerisinde buluşturma olanağı sunan bir araçtır. Kişiler internet sayesinde günlük işlerinin büyük bir bölümünü gerçekleştirebilmektedir. Fakat iş ve işlemleri gerçekleştirmek için: uçak, otobüs bileti satın alırken, bankacılık işlemi yaparken, bilgi paylaşımlarına yorum yazarken, online kitap okurken ve ya sosyal ağlarda boş zaman doldurup, bilgi, resim paylaşırken çoğu zaman kişisel bilgilerinin kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum başkaları tarafından veya hiç tanımadığı kişilerce zararlı şekilde kullanılabilen kişilere fotoları, paylaşımları üzerinden yeni medya araçları kullanılarak zorbalık yapılabilmektedir.

Zorbalık yapmaktaki amaç;

- (i) Hedef kişiye/mağdura yapmak istemediği bir şeyi yaptırmak
- (ii) Gücünü ispatlayarak, üstünlük kurabilmek
- (iii) Dalga geçmek, küçük duruma düşürmek

- (iv) Zarar verme amacı ile öç almaya çalışmak
- (v) Kendi çıkarları doğrultusunda karar vermesini sağlamak olarak sıralanabilmektedir.

Zorbalık hangi amaçla yapılmış olursa olsun masum değildir. Çünkü birine ya da gruba zarar verme amacı taşımaktadır. Zorbalık kasti ve farkında olarak tekrar edildiğinde siber zorbalık olarak nitelendirilebilir. Siber zorbalığı fiziksel zorbalıktan ayıran farklardan en önemlisi mağdurun zorbayı tanıyamamasıdır. Çünkü zorba kimliğini gizleyebilir veya başkasının kimliğine bürünebilmektedir. Fakat okullarda ve aile içinde çocuklara yapılacak bilgilendirme ile siber zorbalık eyleminin olumsuz sonuçlar doğurabileceği, hukuki sonuçlarının olabileceği öğretilmelidir.

5. Kavram Olarak Siber Mağduriyet

Siber zorbalık hayatımızın her alanında olmakla birlikte özellikle yeni iletişim teknolojilerini kullanarak karşımıza çıkmaktadırlar. Çocuklarının sosyal hayatta başkaları tarafından siber mağdur edilebilme düşüncesi birçok ailenin korkulu rüyası durumundadır. Siber zorbalık nedeni ile oluşan mağduriyetlerde kurban kısa veya uzun zamanlı psikolojik sorunlar yaşayabilmektedir. Siber zorbalık daha çok kurbanlarını kendilerine boyun eğmeyen, çalışkan veya içine dönük kişilerden seçmektedirler. Kendileri de içe kapanık, fiziksel yönden güçsüz kişiler olabilmektedirler. Kişileri mağdur ederek gerçek hayatta fiziksel olarak baş edemeyeceği bir akranını bu şekilde huzursuz etmeye çalışabilmektedir. Çocuklar gelen olumsuz mesajları yaşlarından, deneyimsizliklerinden dolayı büyükler gibi algılayıp, tepki veremeye bilmektedir.

Çocuklar zamanlarının büyük bir bölümünü geçirdikleri okul ortamında mağdur edilebilmektedir. Çünkü okul ortamında anne baba kontrolü oldukça eksiktir. Mağdurlar ailelerinden, öğretmenlerinden yardım olarak mağdur olma durumundan kurtulabilir. Aileden yardım almak için aile içi iletişiminin önemi oldukça büyüktür. Ailelerin çocuklarındaki değişikliği erken fark etmesi ve sorunun çözümüne çalışmaları çocuklarının sorunu az hasarla atmalarını sağlayacaktır.

6. Yeni Medyanın Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyete Etkisi

Değişen ve dönüşen dünyamızda yeni medyanın gelişmiş araçları ve ortamları, kaynaktan mesajın alınması için oldukça önemlidir. Kişiler bilgileri yeni medya araçlarından olan internet ve ortamları sayesinde alırlar (Güz vd., 2017: 48). Bu sayede bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde hayatımızın kolaylaştığı bir gerçektir. Fakat avantajlarının yanında dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Özellikle ergenler bu iletişim teknolojilerinde olumsuz etkilenebilmektedir. Geleneksel zorbalık ergenler arasında boyut değiştirerek sanal ortama taşınmaktadır. Geleneksel zorbalık ile siber zorbalık birbirinden farklıdır. Geleneksel zorbalıkta taraflar birbirini tanır, kimlikleri açıktır. Fakat sanal zorbalıkta zorbalığı yapan zorbalığa uğrayan tarafından bilinmemektedir (Korkmaz, 2013: 10). Bilhassa modern teknolojilerde riskler ve fırsatlar arasındaki denge "siber zorbalık" olarak toplumsal bir sorun haline dönüşmüş durumdadır. Bununla birlikte siber zorbalık ve siber mağduriyet kelimeleri son zamanlarda literatüre

girerek yoğun şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Notar vd., 2013: 1). Teknoloji ortamları daha fazla kullanılmaya devam edildikçe internet üzerinden nefret ve tehdit içeriklerinin oluşturulacağı muhtemeldir (Bayram ve Sayılı, 2011: 143). Kişiler teknolojinin sağladığı avantajları başkalarını özgürlüklerine müdahale ederek, paylaştığı içeriklerle onu günlük yaşamında psikolojik yönden rahatsız ederek kullanmaya devam etmektedir.

Ülkemizde internet kullanım amaçlarından olan sosyal medyanın daha çok gençler tarafından kullanılması siber zorbalığı yapan ve siber zorbalığa uğrayanlar da hali ile ergenler ve gençlerden oluşmaktadır. Başarır'a (2016: 102) göre eylemlerde, çatışmacı davranışların eğitim düzeyi yükseldikçe azalacağı söylenebilir. Bununla birlikte Oweus (1993'ten aktaran: Slonje, Smith ve Frisén, 2013: 27) siber zorbalık tanımında mağduru "zayıf" olarak tanımlamaktadır. Siber zorbalık geniş bir söylem ile sanal ortamda bir saldırganın veya zorbanın interneti ya da kablosuz iletişim araçlarını kullanarak, yaptığı tasvip edilmeyen, kabul görmeyen davranışlardır (Piotrowski, 2012: 44).

Siber zorbalık internette sosyal ağlara (facebook, instagram, twitter) fotoğraf, video veya metin içerikleri yüklenerek gerçekleştirildiği gibi; mail, Sms, telefon vasıtası ile de gerçekleştirilebilmektedir. Zorbalık davranışı birden fazla kere tekrarlanabilmektedir. Siber zorbalık akranlar arasında fiziksel şiddetin elektronik akran zorbalığı olarak ortaya çıkmıştır (Strom ve Strom, 2006: 21). Bir kişi ya da birkaç kişi tarafından bilgi iletişim teknolojileri kullanılarak ruhsal, psikolojik zarar verme amacı ile birden fazla kez art niyet ile gerçekleştirilen davranışlardır (Belsey, 2005: 3). Bir başka biçimde bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak bireyin kişilik haklarına kastetme, zarar verme amacıdır (Arıcak, 2011: 10).

Bir eylemin zorbalık eylemi olarak tanımlanabilmesi için kişinin bilerek karşısındakine zarar vermeyi amacı planlaması, sürekli göstermesi, zorbalığı gerçekleştiren ile mağdur olan arasında fiziksel, psikolojik yönden güç eşitsizliğinin olması gerekmektedir (Hinduja ve Patchin, 2014; Akbaba ve Eroğlu, 2013: 106). Siber zorbalık eylemi elektronik araçlar vasıtası ile ancak şu üç madde ile gerçekleşmektedir. Bunlar; ısrar etmek, tekrarlama, zarar verme çabasıdır (Yaman vd, 2010). Gençler arasında internet ve akıllı telefon kullanma ve internete zaman harcama oranındaki artış, ergenlerin siber ortamlarda iletişimde olduklarının bir göstergesidir. Buna bağlı olarak siber ortamda gerçekleştirilen iletişim, doğal olarak, siber zorbalık olarak isimlendirilen yeni bir zorbalık türünün ortaya çıkmasına yol açmıştır (Özdemir ve Akar, 2011: 609). Elektronik zorbalık, sanal zorbalık, siber zorbalık olarak adlandırılan bu zorbalık türleri gün geçtikçe iletişim teknolojileri geliştikçe dünyada tanımlanmaya, tanınmaya başlamıştır (Aksaray, 2011: 409).

Siber zorbalık eyleminde amaç mağduru utandırmak, tehdit etmek, tacizde bulunmak maksadı ile kasıtlı şekilde dijital/çevrimiçi araçların kullanılarak gerçekleştirilmesidir (Mark ve Ratliffe, 2011: 92). Siber zorbalılığı online mesajlaşma, bloglar, chat odaları, akıllı telefonlar, elektronik postalar vasıtası ile bireyleri tehdit etmek, onlara pornografik resimler, videolar, mesajların gönderilmesi olarak tanımlanmaktadır (Aksaray, 2011: 409). Klasik zorbalığı siber zorbalıktan ayrılan özellikler; mekân ve zaman kavramlarının olmaması, herhangi bir fiziki gücün gerekli

olmaması, hedef bireye kolayca ulaşabilmesi, etkisinin güçlü olması, iletişim teknolojileri sayesinde mağduru baskılayabilmesidir (Yaman ve Sönmez, 2015: 20). Bu ilişkide mağdur edilen kişi kurban, mağdur edilen kişi de siber zorba olarak tanımlanmaktadır. Fakat kimi zaman birey hem kurban, hem de zorba pozisyonunda olabilmektedir. (Aksaray, 2011: 409). Ergenlerin siber zorbalık eylemine başvurmalarının nedenleri arasında sahip oldukları dostluk, arkadaşlık ilişkilerinin kendileri veya biri tarafından bozulması, bilhassa erkek kız ilişkilerinde terk edenin terk eden tarafından intikam alma duygusu ile farklı kimliklere bürünüp siber zorbalığa başvurdukları ifade edilmektedir (Özdemir ve Akar, 2011: 609-610). Gün geçtikçe hayatın içene artarak dâhil olan yeni medya ortam ve araçlarının ergenler ve gençlerin ve diğer kişilerin yaşamı üzerinde birtakım olumlu ve olumsuz etkileri vardır. Bu etkiler hem siyasi otoritenin hem yeni medya ortamlarını oluşturan, alanında çalışan araştırmacılar için gündemi oluşturmaktadır (Binark, 2013: 51). Bu sebeple internet ortamında gerçekleştirilen davranışlar kişinin demokratik hakkı mıdır? Kişinin internet ortamındaki özgürlüğü sınırsız mıdır? Sorularına cevap aranmalıdır. Bu sayede demokrasiyi zengin kılan yeni iletişim teknolojilerinden internet ortamı olan sosyal medyaya çerçeve çizilebilir (Yegen, 2013: 119).

7. Yöntem

7.1. Araştırmanın Amacı

Bu temel çalışmanın temel amacı, Fen Lisesi öğrencilerinde siber zorbalık ve siber mağduriyet eğilimlerini karşılaştırmalı şekilde incelemektir. Çalışma ile ergenlerin iletişim teknolojilerini kullanırken akranlarına cinsiyetlerine, yaşlarına, kullandıkları internet sürelerine, nereden bağlandıklarına, anne baba eğitim durumuna göre siber zorbalık yapıp yapmadıkları veya mağdur (kurban) olup olmadıkları araştırılmıştır.

Bu araştırmanın bu temel amaç doğrultusunda;

- Fen Lisesi öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
- Fen Lisesi öğrencilerinin yaş grupları arasında göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
- Fen Lisesi öğrencilerinin anne eğitimi arasında göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
- Fen Lisesi öğrencilerinin baba eğitimi arasında göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
- Fen Lisesi öğrencilerinin ikamet yerleri arasında göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
- Fen Lisesi öğrencilerinin internete kullanım sıklığı arasında göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
- Fen Lisesi öğrencilerinin internete en çok bağlanma yeri arasında göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?

7.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

- Araştırma bulguları anketin uygulandığı lisedeki öğrencilerin (Fen lisesi), anketin uygulandığı 11-13 Nisan 2018 tarihinde zaman dilimindeki siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeylerini belirlemektedir.
- Anket öğrencilerin zorba veya kurban durumlarını ölçmeye yönelik olduğundan; isimlerinin alınmamasına rağmen ergenler deşifre olacakları korkusu ile ankete yoğun katılım göstermemişlerdir.
- Araştırma verilerinin yalnızca anket yapılarak elde edilmesi gözlem, mülakat vb. yöntemlerinin kullanılmaması araştırmanın bir diğer sınırlılığıdır.
- Zaman ve maliyet kısıtlarından dolayı araştırma 14-17 yaşları arasındaki Fen Lisesindeki öğrencileri ile sınırlandırılmıştır. Daha sonra Meslek Lisesi, Anadolu Lisesi, İmam Hatip Lisesi hatta üniversitelerde de uygulama yapılarak karşılaştırma yapılabilir.
- Araştırmanın örnekleme üst düzey başarılı olan örneklem (Fen Lisesi) grubundan oluşmaktadır daha sonra gerçekleştirilecek çalışmalarda okul başarısının zorba/mağdur olmaya etki edip etmemesinin araştırılması için farklı yerleşim yerinde, değişik sosyo-ekonomik, akademik düzeydeki öğrencilere de yapılması uygun olacaktır.

7.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın verileri Arıca, Kınay ve Tanrıku (2012) tarafından geliştirilen “Siber Zorbalık Ölçeği” ve “Siber Mağduriyet” kullanılarak yüz yüze ve online anket yöntemiyle yapılmıştır. Çalışmanın istatistiksel analizleri SPSS 22.0 programı kullanılarak yapılmıştır. Sayısal değişkenlerin normallik dağılımlarına bakmak için Shapiro-wilk testi uygulanmış ve normal dağılım elde edilmiştir. Veri setinde parametrik testler kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerin çözümlenmesinde de frekans, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerlerden faydalanılmıştır. Ölçekler normallik dağılımına uygun olduğundan, bağımsız 2 grubun ortalama karşılaştırılmasında bağımsız örneklem t testi, tek bağımlı ve birden fazla bağımsız grubun karşılaştırılmasında ise One-way ANOVA (Tek yönlü Varyans Analizi) testi kullanılmıştır. Sonuçlar %95’lik güven aralığında, 0,05 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

7.4. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Şanlıurfa merkez Fen Lisesinde 2017-2018 eğitim-öğretim yılında 9-10-11-12. sınıflarda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 256 öğrenci oluşturmaktadır. Fen Lisesinden ankete cevap veren 256 kişinin 86’sı erkek, 170’i kız öğrencilerden oluşmaktadır. Okulun seçilmesinin nedenlerine bakıldığında okulun hem ulaşım, hem de konum olarak Şanlıurfa merkezde olması aynı zamanda farklı sosyo-ekonomik, kültürel düzeyi temsil etmesi, pansiyon olanağına sahip olması ve karma olması okulun veri toplanması için tercih nedeni olmuştur. Öğrencilere çalışmaya katılmaları konusunda herhangi bir baskı uygulanmamış katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır (öğrencilere gönüllü katılım formu imzalatılmıştır). Çalışmaya katılan öğrenci velilerinden izin belgesi alınmıştır. Çalışma Harran

Üniversitesi Etik Kurulu izni 11-13 Nisan tarihinde gerçekleştirilmiştir.

7.5. Verilerin Toplanması

Araştırmada öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeylerinin belirlenebilmesi ve verilerin toplanması amacıyla Arıca, Kınay ve Tanrikulu (2012) tarafından geliştirilen Siber Zorbalık Ölçeği ve Siber Mağduriyet Ölçeği kullanılmıştır. Veriler Fen Lisesi öğrencileri ile yüz yüze anket yapılarak toplanmıştır. Yargısal olmayan örnekleme yöntemlerinden kota örnekleme uygulanmıştır. Siber Zorbalık Ölçeği, 24 maddeden oluşmaktadır. Dörtlü derecelendirme şeklinde Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin maddeleri “her zaman” (4 puan), “çoğu zaman” (3 puan), “bazen” (2 puan) ve “hiçbir zaman” (1 puan) olarak değerlendirilmektedir. Bu ölçekten alınabilecek en düşük (alt) puan 24, en yüksek puan (üst) ise 96 olmaktadır. Yüksek Puanlar siber zorbalığın yüksek olduğunu göstermektedir (Arıca, Kınay ve Tanrikulu, 2012). Siber Mağduriyet Ölçeği ise, 24 maddeden meydana gelmektedir “Evet” ya da “Hayır” şeklinde yanıtlanabilmektedir. “Evet” yanıtı iki puan, “Hayır” yanıtı ise bir puan olarak değerlendirilmektedir. Bu ölçekten alınabilecek en düşük puan (alt) 24, en yüksek puan (üst) ise 48 olmaktadır. Puanların yüksek olması siber mağduriyetin yüksek olduğuna göstermektedir (Arıca, Tanrikulu ve Kınay, 2012).

8. Bulgular

Tablo 1. Cinsiyet ve Yaş Dağılımı

Cinsiyet	n	%
Erkek	86	34,0
Kız	170	66,0
Yaş grupları	n	%
14-17 arası	223	87,0
18-25 arası	33	13,0

Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin %34’ü erkek, %66’sı kız toplam 256 öğrenciden oluşmaktadır; öğrencilerin %87’si 14-17 yaş arasında, %13’ü ise 18-25 yaşları arasında oldukları görülmektedir.

Tablo 2. Anne-Baba Eğitimi

Eğitim	Anne		Baba	
	n	%	n	%
Okuma-yazma bilmiyor	25	10,0	3	1,0
Okuma-yazma biliyor	26	10,0	9	3,5
İlkokul mezunu	76	29,7	42	16,0
Ortaokul mezunu	56	22,0	55	21,5
Lise mezunu	53	20,7	84	33,0
Üniversite mezunu	17	6,6	53	21,0
Y.lisans/Doktora	3	1,0	10	4,0

Araştırmada Fen Lisesi öğrencilerinin annelerinin %10’u okuma yazma bilmekte, yaklaşık %30’u ilköğretim mezunu, %22’si ortaokul mezunu, yaklaşık %21’i lise mezunu ve %7,6’sı ise üniversite ve üzerinde eğitim aldıklarını belirtmiş olup bununla birlikte annelerin %10’u ise okuma yazma bilmemektedir.

Araştırmada Fen Lisesi öğrencilerinin babalarının %3,5’i okuma yazma bilmekte, %16’sı ilköğretim mezunu, %21,5’i ortaokul mezunu, %33’ü lise mezunu ve %25’i ise üniversite

ve üzerinde eğitim aldıklarını belirtmiş olup bununla birlikte babaların %1’i ise okuma yazma bilmemektedir.

Tablo 3. İkamet Yeri

İkamet	n	%
Aile ile birlikte	150	58,5
Devlet yurdunda	28	11,0
Okul pansiyonunda	78	30,5

Araştırmada Fen Lisesi öğrencilerinin %58,5’i ailesiyle birlikte, %11’i devlet yurdunda ve %30,5’i okul pansiyonunda yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4. Bilgi İletişim Teknolojilerine Sahip Olma Durumu

Bilgi iletişim teknolojilerine sahip olma	Lise	
	n	%
Bilgisayar/laptop	11	4,0
Cep telefonu	120	47,0
Tablet	9	3,5
Bilgisayar/laptop-Cep telefonu	44	17,0
Cep telefonu-tablet	25	10,0
Bilgisayar/laptop-tablet	4	1,5
Hepsi	43	17,0

Araştırmada Fen Lisesi öğrencilerinin %4’ü sadece bilgisayar/laptop, %47’si cep telefonu, %3,5’i tablet, %17’si hem bilgisayar/laptop hem de cep telefonu, %10’u cep telefonu-tablet, %1,5’i hem bilgisayar/laptop hem de tablet ve %17’si ise bu iletişim teknolojilerinin hepsine sahip olduğunu belirtmiştir.

Tablo 5. İnternet Kullanma Sıklığı ve İnternete Bağlanma Yeri

İnterneti kullanma sıklığı	n	%
Hiç kullanmam	27	11,0
Günde 1 saat	86	34,0
Günde 1-3 saat	83	32,0
Günde 3-5 saat	26	10,0
Günde 5 ve üstü	34	13,0
İnternete bağlanma yeri	n	%
Evden	80	31,0
Okuldan	10	4,0
Cep telefonundan	156	61,0
Diğer	10	4,0

Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin %34’ü günde 1 saat, %32’si günde 1-3 saat, %10’u günde 3-5 saat ve %13’ü günde 5 saat ve üzerinde interneti kullandıklarını bununla birlikte lise öğrencilerinin %11’i ise hiç internet kullanmadıklarını ifade etmişlerdir.

Araştırmada lise öğrencilerinin %31’i evden, %4’ü okuldan, %61’i cep telefonundan ve %4’ü ise diğer yerlerden internete bağlandıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmada Fen Lisesi öğrencilerinin siber zorbalık ölçeği ile ilgili düşünceleri değerlendirildiğinde;

Fen Lisesi erkek öğrencilerinin ortalama %92,5’i ve kız öğrencilerin ortalama %91’i hiçbir zaman siber zorbalık yapmadıklarını; erkek öğrencilerin ortalama %5,8’i bazen, kız öğrencilerin %7’si bazen; erkek öğrencilerin %1,7’si sık sık, kız öğrencilerin ise %2’si ise sık sık siber zorbalık yaptıklarını belirtmişlerdir. Kısaca Fen Lisesi öğrencileri siber zorbalık konusunda herhangi bir yaptırımda bulunmadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 6. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Ölçek Dağılımı

	Erkek								Kız							
	Hiçbir zaman		Bazen		Çoğu zaman		Her zaman		Hiçbir zaman		Bazen		Çoğu zaman		Her zaman	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
SZÖ.1	75	87,2	9	10,5	1	1,2	1	1,2	139	81,8	23	13,5	5	2,9	3	1,8
SZÖ.2	79	91,9	6	7,0	1	1,2	0	0,0	153	90,0	13	7,6	2	1,2	2	1,2
SZÖ.3	82	95,3	4	4,7	0	0,0	0	0,0	152	89,4	16	9,4	1	,6	1	,6
SZÖ.4	81	94,2	5	5,8	0	0,0	0	0,0	162	95,3	5	2,9	2	1,2	1	,6
SZÖ.5	83	96,5	3	3,5	0	0,0	0	0,0	159	93,5	9	5,3	1	,6	1	,6
SZÖ.6	83	96,5	3	3,5	0	0,0	0	0,0	158	92,9	10	5,9	1	,6	1	,6
SZÖ.7	79	91,9	5	5,8	2	2,3	0	0,0	155	91,2	13	7,6	1	,6	1	,6
SZÖ.8	78	90,7	8	9,3	0	0,0	0	0,0	151	88,8	11	6,5	3	1,8	5	2,9
SZÖ.9	81	94,2	4	4,7	0	0,0	1	1,2	156	91,8	10	5,9	1	,6	3	1,8
SZÖ.10	82	95,3	4	4,7	0	0,0	0	0,0	164	96,5	3	1,8	1	,6	2	1,2
SZÖ.11	80	93,0	4	4,7	1	1,2	1	1,2	162	95,3	7	4,1	0	0,0	1	,6
SZÖ.12	84	98,0	2	2,0	0	0,0	0	0,0	160	94,1	8	4,7	2	1,2	0	0,0
SZÖ.13	83	96,5	3	3,5	0	0,0	0	0,0	161	94,7	7	4,1	2	1,2	0	0,0
SZÖ.14	79	92,0	3	3,5	1	1,0	3	3,5	152	89,4	13	7,6	3	1,8	2	1,2
SZÖ.15	74	86,0	9	10,5	1	1,2	2	2,3	148	87,1	19	11,2	0	0,0	3	1,8
SZÖ.16	76	88,4	7	8,1	1	1,2	2	2,3	151	88,8	15	8,8	1	,6	3	1,8
SZÖ.17	76	88,4	8	9,3	1	1,2	1	1,2	137	80,6	25	14,7	3	1,8	5	2,9
SZÖ.18	82	95,3	2	2,3	1	1,2	1	1,2	157	92,4	10	5,9	2	1,2	1	,6
SZÖ.19	79	92,0	4	5,0	1	1,0	2	2,0	158	92,9	10	5,9	1	,6	1	,6
SZÖ.20	80	93,0	3	3,5	1	1,2	2	2,3	160	94,1	8	4,7	1	,6	1	,6
SZÖ.21	82	95,3	2	2,3	1	1,2	1	1,2	160	94,1	7	4,1	1	,6	2	1,2
SZÖ.22	78	90,7	5	5,8	0	0,0	3	3,5	157	92,4	10	5,9	2	1,2	1	,6
SZÖ.23	79	91,9	6	7,0	0	0,0	1	1,2	151	88,8	15	8,8	3	1,8	1	,6
SZÖ.24	74	86,0	10	11,6	0	0,0	2	2,3	138	81,2	22	12,9	4	2,4	6	3,5
Ortalama	79,0	92,5	5,0	5,8	1,0	0,6	1,0	1,1	154,0	91,0	12,0	7,0	2,0	1,0	2,0	1,0

Tablo 7. Lise Öğrencilerinin Siber Mağduriyet Ölçek Dağılımı

	Erkek				Kız			
	Hayır		Evet		Hayır		Evet	
	n	%	n	%	n	%	n	%
SMÖ.1	77	89,5	9	10,5	154	91,0	16	9,0
SMÖ.2	76	88,0	10	12,0	155	91,0	15	9,0
SMÖ.3	79	92,0	7	8,0	157	92,0	13	8,0
SMÖ.4	71	83,0	15	17,0	154	91,0	16	9,0
SMÖ.5	73	85,0	13	15,0	163	96,0	7	4,0
SMÖ.6	71	83,0	15	17,0	160	94,0	10	6,0
SMÖ.7	72	84,0	14	16,0	164	96,5	6	3,5
SMÖ.8	75	87,0	11	13,0	154	91,0	16	9,0
SMÖ.9	64	74,0	22	26,0	140	82,0	30	18,0
SMÖ.10	75	87,0	11	13,0	163	96,0	7	4,0
SMÖ.11	78	91,0	8	9,0	163	96,0	7	4,0
SMÖ.12	75	87,0	11	13,0	164	96,5	6	3,5
SMÖ.13	75	87,0	11	13,0	160	94,0	10	6,0
SMÖ.14	72	84,0	14	16,0	151	89,0	19	11,0
SMÖ.15	74	86,0	12	14,0	159	93,5	11	6,5
SMÖ.16	77	89,5	9	10,5	162	95,0	8	5,0
SMÖ.17	66	77,0	20	23,0	149	88,0	21	12,0
SMÖ.18	78	91,0	8	9,0	162	95,0	8	5,0
SMÖ.19	77	89,5	9	10,5	160	94,0	10	6,0
SMÖ.20	69	80,0	17	20,0	151	89,0	19	11,0
SMÖ.21	76	88,0	10	12,0	160	94,0	10	6,0
SMÖ.22	73	85,0	13	15,0	157	92,0	13	8,0
SMÖ.23	76	88,0	10	12,0	162	95,0	8	5,0
SMÖ.24	64	74,0	22	26,0	128	75,0	42	25,0
Ortalama	73,5	85,4	12,5	14,6	156,0	92,0	14,0	8,0

Tablo 8. Cinsiyet, Yaş, Anne-Baba Eğitimi, İkamet Yeri, İnternet Kullanım Sıklığı ve İnternete Bağlanılma Yeri Değişkenleri İle Siber Zorbalık Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

Değişkenler		n	Ort.	S.S.	F/t	p
Cinsiyet ¹	Erkek	86	26,49	6,15	-0,612	0,541
	Kız	170	27,04	7,04		
Yaş grupları ¹	14-17 arası	223	26,57	5,79	-1,082	0,287

	18-25 arası	33	28,73	11,22		
Anne eğitimi ²	Okuma-yazma bilmiyor	25	26,44	4,14		
	Okuma-yazma biliyor	26	28,23	7,65		
	İlkokul mezunu	76	26,13	5,61		
	Ortaokul mezunu	56	27,39	8,85	1,624	0,141
	Lise mezunu	53	26,08	4,26		
	Üniversite mezunu	17	27,47	8,12		
	Y.lisans/Doktora	3	36,67	17,79		
Baba eğitimi ²	Okuma-yazma bilmiyor	3	24,00	0,00		
	Okuma-yazma biliyor	9	28,44	7,13		
	İlkokul mezunu	42	26,69	4,92		
	Ortaokul mezunu	55	25,85	3,67	2,471	,024*
	Lise mezunu	84	25,98	4,78		
	Üniversite mezunu	53	28,09	10,28		
	Y.lisans/Doktora	10	33,20	12,66		
İkamet yeri ²	Aile ile birlikte	150	26,84	7,05		
	Devlet yurdunda	28	26,14	5,26	0,219	0,803
	Okul pansiyonunda	78	27,13	6,68		
İnternet kullanım sıklığı ²	Hiç kullanmam	27	28,59	6,70		
	Günde 1 saat	86	26,30	6,98		
	Günde 1-3 saat	83	26,19	4,79	1,106	0,354
	Günde 3-5 saat	26	28,15	7,40		
	Günde 5 ve üstü	34	27,47	9,27		
İnternete bağlanılma yeri ²	Evden	80	25,60	4,69		
	Okuldan	10	24,20	,63		
	Cep telefonundan	156	27,60	7,74	2,177	0,091
	Diğer	10	27,90	5,53		

¹Bağımsız örneklem t testi, ²One-way ANOVA testi, *p≤0,05

Tablo 9. Cinsiyet, Yaş, Anne-Baba Eğitimi, İkamet Yeri, İnternet Kullanım Sıklığı ve İnternete Bağlanılma Yeri Değişkenleri İle Siber Mağduriyet Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

Değişkenler	n	Ort.	S.S.	F/t	p	
Cinsiyet ¹	Erkek	86	27,50	5,34		
	Kız	170	25,93	3,80	2,434	,016*
Yaş grupları ¹	14-17 arası	223	26,12	3,92		
	18-25 arası	33	28,73	6,62	-2,206	,034*
Anne eğitimi ²	Okuma-yazma bilmiyor	25	26,88	5,17		
	Okuma-yazma biliyor	26	26,73	5,44		
	İlkokul mezunu	76	25,72	3,59		
	Ortaokul mezunu	56	26,96	4,79	0,788	0,580
	Lise mezunu	53	26,51	4,29		
	Üniversite mezunu	17	26,29	3,08		
	Y.lisans/Doktora	3	29,67	9,81		
Baba eğitimi ²	Okuma-yazma bilmiyor	3	26,00	3,46		
	Okuma-yazma biliyor	9	25,89	3,79		
	İlkokul mezunu	42	26,21	4,21		
	Ortaokul mezunu	55	25,69	3,67	0,553	0,767
	Lise mezunu	84	26,74	4,72		
	Üniversite mezunu	53	27,08	4,87		
	Y.lisans/Doktora	10	26,70	5,44		
İkamet yeri ²	Aile ile birlikte	150	26,72	4,68		
	Devlet yurdunda	28	26,29	4,55	0,676	0,51
	Okul pansiyonunda	78	26,01	3,87		
İnternet kullanım sıklığı ²	Hiç kullanmam	27	26,74	5,36		
	Günde 1 saat	86	25,27	2,64		
	Günde 1-3 saat	83	26,23	3,79	6,494	,000*
	Günde 3-5 saat	26	26,69	4,32		
	Günde 5 ve üstü	34	29,62	6,85		
İnternete bağlanılma yeri ²	Evden	80	26,30	4,28		
	Okuldan	10	27,20	4,16		
	Cep telefonundan	156	26,31	4,06	1,468	0,224
	Diğer	10	29,20	9,21		

¹Bağımsız örneklem t testi, ²One-way ANOVA testi, *p≤0,05

Araştırmada Fen Lisesi öğrencilerinin siber mağduriyet ölçeği ile ilgili düşünceleri değerlendirildiğinde;

Fen Lisesi erkek öğrencilerinin ortalama %85'i, kız öğrencilerin %92'si siber mağduriyet yaşamadıklarını bununla birlikte erkek öğrencilerin ortalama %15'i, kız öğrencilerin ortalama %8'i ise siber mağduriyet yaşadıklarını belirtmişlerdir. Sonuç olarak Fen Lisesi öğrencileri siber mağduriyet yaşamadıklarını bununla birlikte mağduriyet yaşayanların oranlarında ise erkeklerin, kız öğrencilere oranla daha yüksek olarak bulunmuştur.

Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin siber zorbalık puanları, cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği değerlendirildiğinde;

Erkek öğrencilerin ortalama siber zorbalık puanı 26,49 ve kız öğrencilerin ortalama siber zorbalık puanı 27,04'tür ve aralarındaki farklılık anlamlı değildir (t:-0,612; p:0,541>0,05).

Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin siber zorbalık ve mağduriyet puanları, yaş grupları arasında farklılık gösterip göstermediği değerlendirildiğinde;14-17 yaş arasındaki öğrencilerin ortalama siber zorbalık puanı 26,57 ve 18-25 yaş arasındaki öğrencilerin ortalama siber zorbalık puanı 28,73'tür ve aralarındaki farklılık anlamlı değildir (t:-1,082; p:0,287>0,05).

Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin siber zorbalık puanları, annelerinin eğitimleri arasında farklılık anlamlı değildir (F:1,624; p:0,141>0,05). Bununla birlikte anneleri y.lisans/doktora düzeyinde olan öğrencilerin siber zorbalık puanları, diğer eğitim seviyelerindeki puanlara göre daha fazladır.

Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin siber zorbalık puanı, babalarının eğitimleri arasında farklılık göstermektedir (F:2,471; p:0,024≤0,05) ve babaları y.lisans/doktora mezunu olan öğrenciler, babaları ortaokul ve lise mezunu olan öğrencilerden daha fazla siber zorbalık yaptığı belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin siber zorbalık puanı, ikamet yerleri arasında farklılık göstermemektedir (F:0,219; p:0,803>0,05). Öğrencilerin ikamet yerlerine göre aldıkları zorbalık puanları birbirine yakın değerler almıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin siber zorbalık puanları, öğrencilerin internet kullanım sıklıkları açısından farklılık göstermemektedir (F:1,106; p:0,354>0,05).

Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin siber zorbalık puanı, internete bağlanılma yerleri arasında farklılık göstermemektedir (F:2,177; p:0,091>0,05). Öğrencilerin internete bağlanma yerlerine göre aldıkları zorbalık puanları birbirine yakın değerler almıştır.

Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin mağduriyet puanları, cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği değerlendirildiğinde;

Erkek öğrencilerin ortalama siber mağduriyet puanı 27,5 ve kız öğrencilerin ortalama siber mağduriyet puanı 25,93'tür ve aralarındaki farklılık anlamlıdır (t:2,434; p:0,016≤0,05). Erkek öğrenciler kız öğrencilere göre biraz daha fazla siber mağdur olarak görülmektedir.

Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin mağduriyet puanları, yaş grupları arasında farklılık gösterip göstermediği değerlendirildiğinde;14-17 yaş arasındaki öğrencilerin ortalama siber mağduriyet puanı 26,12 ve 18-25 yaş arasındaki öğrencilerin ortalama siber mağduriyet puanı 28,73'tür ve aralarındaki farklılık anlamlıdır (t:-2,206; p:0,034≤0,05). 18-25 yaş arasındaki öğrencilerin siber mağduriyetler, 14-17 yaş arasındaki öğrencilere göre daha fazladır.

Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin siber mağduriyet puanları, annelerinin eğitimleri arasında farklılık anlamlı değildir (F:0,780; p:0,580>0,05). Bununla birlikte anneleri y.lisans/doktora düzeyinde olan öğrencilerin siber mağduriyet puanları, diğer eğitim seviyelerindeki puanlara göre daha fazladır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin siber mağduriyet puanları, babalarının eğitimleri açısından farklılık göstermemektedir (F:0,553; p:0,767>0,05).

Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin siber mağduriyet puanı, ikamet yerleri arasında farklılık göstermemektedir (F:0,676;p:0,510>0,05). Öğrencilerin ikamet yerlerine göre aldıkları mağduriyet puanları birbirine yakın değerler almıştır.

Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin siber mağduriyet puanı, internet kullanım sıklıkları arasında farklılık göstermemektedir (F:6,494; p:0,000≤0,05) ve günde 5 saat ve üzerinde interneti kullanan öğrenciler, günde 1 saat ve günde 1-3 saat arasında interneti kullanan öğrencilerden daha fazla siber mağduriyet yaşadığı belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin siber mağduriyet puanı, internete bağlanılma yerleri arasında farklılık göstermemektedir (F:1,624; p:0,224>0,05). Öğrencilerin internete bağlanma yerlerine göre aldıkları mağduriyet puanları birbirine yakın değerler almıştır.

9. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada Fen Lisesi öğrencileri (ergenler) arasında siber zorbalıkları ve siber mağduriyetleri incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda siber zorbalık ve mağduriyet puanlarının sırasıyla cinsiyet, yaş grupları, anne-baba eğitimi, ikamet yeri, interneti kullanma sıklığı ve internete bağlanma durumları bakımından farklılıkları incelenmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerden, %34'ü erkek, %66'sı kız ve öğrencilerin %87'si 14-17 yaş grubu arasında, %13'ü ise 18-25 yaş grubunda yer almaktadır. Fen Lisesi öğrencilerinin annelerinin %10'u okur-yazar değildir. Bunun yanında Fen Lisesi öğrencilerinin annelerinin %10'u okuryazardır. Aynı şekilde Fen Lisesi öğrencilerinin babalarının %3,5'i okur-yazar, %37,5'i ilkökul-ortaokul, %33'ü lise ve %25'i ise üniversite ve üzerinde eğitimi aldıkları görülmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin babalarının %1'i okur-yazar değildir. Fen Lisesi öğrencilerinin %58,5'i ailesiyle birlikte, %11'i devlet yurdunda ve %30,5'i okul pansiyonunda yaşamaktadır. Fen Lisesi öğrencilerinin %47'sinde sadece cep telefonu,%17'sinde hem bilgisayar hem cep telefonu, %10'unda hem cep telefonu hem tablet ve %17'sinde tüm iletişim cihazları bulunmaktadır. İnternete en fazla bağlanma yeri olarak; Fen Lisesi öğrencileri evden (%31) ve cep telefonundan (%61) bağlanmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin siber zorbalık ve mağduriyet puanları sırasıyla

cinsiyet, yaş, anne eğitimi, baba eğitimi, ikamet yeri, internet kullanım sıklığı, internete bağlanma yerleri değişkenleri bakımından farklılık oluşturup oluşturmadığına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin siber zorbalık, cinsiyetler açısından anlamlı bir fark göstermediği bulunmuştur (Tablo 8). Bununla birlikte kızların siber zorbalıkları, erkeklere göre biraz daha fazladır. Siber mağduriyet ise cinsiyetler açısından farklılık göstermiştir. Erkek öğrenciler, kız öğrencilerden daha fazla siber mağduriyet yaşamaktadır (Tablo 9). Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin siber zorbalık yaş gruplarına bağlı olarak farklılık göstermemiştir. Bununla birlikte yaş grupları arttıkça siber zorbalık da artış göstermektedir (Tablo 8). Siber mağduriyet ise yaş grupları arasında farklılık göstermiştir ve 18-25 yaş arasındaki öğrenciler, 14-17 yaş arasındaki öğrencilere göre daha fazla siber mağduriyet yaşamaktadır (Tablo 9). Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin anne/baba eğitim durumlarına göre siber zorbalık yalnızca baba eğitimi düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık göstermiştir ve babaları y.lisans/doktora düzeyinde olan öğrenciler, babaları ortaokul ve lise mezunu olan öğrencilerden daha fazla siber zorbalık göstermektedir (Tablo 8). Siber mağduriyet öğrencilerin anne/baba eğitim düzeyleri arasında farklılık göstermemiştir (Tablo 9). Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin ikamet yeri durumlarına göre siber zorbalık ve mağduriyet puanlarında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Tablo 8-9). Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin interneti kullanma sürelerine göre siber zorbalık puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Tablo 8). Siber mağduriyet ise interneti kullanma sıklıkları arasında anlamlı farklılık göstermiştir. Günde 5 saat ve üzerinde internet kullanan öğrenciler, günde 1 saat ve günde 1-3 saat interneti kullanan öğrencilerden daha fazla mağduriyet yaşamaktadır (Tablo 9). Araştırmaya katılan Fen Lisesi öğrencilerinin siber zorbalık ve mağduriyetleri internete bağlanılma yerleri arasında anlamlı farklılık göstermemiştir (Tablo 8-9).

Sonuç olarak öğrencilerin siber zorbalıkları yalnızca baba eğitim durumu arasında; siber mağduriyetleri ise cinsiyet, yaş grupları ve internet kullanım sıklıkları arasında farklılık göstermiştir. Cinsiyet açısından kızların erkeklere göre daha fazla siber zorbalık yaptığı, erkeklerin ise daha fazla mağduriyet yaşadıkları görülmektedir. Öğrencilerin yaşı ilerledikçe mağduriyetleri de artış göstermektedir. Anne ve baba eğitim düzeyleri ne kadar ileri seviyede olursa siber zorbalık ve mağduriyetlerde o derece artış göstermekte, öğrencilerin internette fazla çevrimiçi olmaları, interneti kullanmaları yaşayacakları siber mağduriyeti daha da arttırmaktadır. Her ne kadar erkek ve kız öğrenciler siber zorbalık yapmadıklarını ve siber mağduriyet yaşamadıklarını belirtse de, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde zorbalık yaptıkları ya da mağduriyet yaşadıkları tahmin edilmektedir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde; kızların erkeklerden daha az zorbalık yaptıkları ve buna bağlı olarak daha az mağdur/kurban oldukları; erkeklerin daha fazla siber zorbalık eylemini gerçekleştirdikleri ve kendilerinin de daha fazla siber mağdur durumuna düştükleri tespit edilmiştir (Şahin vd., 2010: 267; Baker ve Kavşut, 2007:31; Süslü, 2016: 1; Özer, 2014: 14; Yaman ve Sönmez, 2015: 18; Ünver ve Koç, 2017: 117; Akbaba ve Eroğlu, 2013: 115; Bingöl ve Tanrıku, 2014: 1; Arıcak, 2009:167; Peker vd., 2012: 211; Korkmaz, 2016: 631; Bayram ve Saylı, 2013: 107; Yaman

vd., 2013: 323; Serin, 2012: 109; Dilmaç, 2009: 1307). “Cinsiyet açısından kızların erkeklere göre daha fazla siber zorbalık yaptığı, erkeklerin ise daha fazla mağduriyet yaşadıkları” çalışma sonucu ile örtüşmektedir. Ergenlerin ebeveyn eğitim düzeylerine göre annelerde anlamlı bir fark olmadığı, fakat babanın eğitim düzeyine göre farklılık olduğu Süslü (2016: 1) tarafından sonucuna varılmışken; Eroğlu ve Akbaba (2013: 115) ise yaptıkları araştırmada anne baba eğitim durumlarının zorbalık düzeylerini arttırdığını belirtmektedir. Ebeveyn eğitim seviyesinin okuyazar olanların Doktora mezunu ebeveynlere göre daha az fazla yaptığı tespit edilmiştir. Bu yönü ile çalışmamızda varılan; “Anne ve baba eğitim düzeyleri ne kadar ileri seviyede olursa siber zorbalık ve mağduriyetlerde o derece artış göstermekte” sonucu ile örtüşmektedir. Buna bağlı olarak; İnternette çevri içi (kullanım süreleri) durumları ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkiye bakıldığında yapılan çalışmalarda günlük 3 saat ve üstü internet kullananların siber zorbalık yapma veya siber zorbalığa uğrama düzeylerinin internette daha az vakit geçirenlere göre daha fazladır (Süslü, 2016: 1; Baker ve Kavşut, 2007: 31; Smith vd., 2008: 382-383; Yaman vd., 2013: 323; Serin, 2012: 109; Hinduja ve Patchin, 2008: 130-135) Bir başka ifadeyle kullanım süresi arttıkça zorbalık ve kurban olma ters yönlü artmaktadır. Bu da çalışmamızdan çıkan “Öğrencilerin internette fazla çevrimiçi olmaları, interneti kullanmaları yaşayacakları siber mağduriyeti daha da arttırmaktadır” sonucu ile örtüşmektedir. Buna bağlı olarak; internette siber zorbalık yapanların aynı düzeyde siber zorbalığa maruz kaldıkları tespit edilmiştir (Şahin, 2012: 834; Şahin vd., 2010: 267; Serin, 2012: 103). Ayrıca siber zorbalık davranışı sergileyenlerin sergilemeyenler göre daha fazla siber zorbalığa maruz kaldığıdır (Bingöl ve Tanrıku, 2014: 19). Yapılan çalışmalarda ergenlerin internete bağlandıkları yer (kafe, ev, okul, cep telefonu) açısından siber zorbalık yapma durumlarında anlamlı bir farklılık görülmemiştir (Süslü, 2016: 1; Smith vd., 2008: 382; Serin, 2012: 103; Ybarra ve Mitchell, 2004: 1314; Süslü, 2016 :1). Bu sonuç siber zorbalık ve mağduriyetleri internete bağlanılma yerleri arasında anlamlı farklılık göstermemiştir” sonucumuz ile örtüşmektedir.

Ülkemizde İnternet erken yaşlardan itibaren yoğun olarak kullanılmaktadır. Ergenler İnterneti daha çok sosyal medya ortamlarında zaman harcamak için kullanmaktadır. İnternet ortamında harcama süre eksilmemekle birlikte gün geçtikçe artmaktadır. İnternette fazla zaman geçirmek bireyleri siber zorba veya kurban yapabilmektedir. Bu sebeple ebeveynler farkında olmadan çocukları internette zaman harcarken eylemin iki rolünü de gerçekleştirebilmektedir. Öneriler şu şekilde sıralanabilir;

- (i) Öncelikle anne babanın çocuklarını internetin zararlı etkilerine karşı nasıl koruyacakları eğitimini almaları bununla birlikte ancak; çocuklarına karşı yasaklayıcı değil denetimci bir aile olabilirler. Denetim yöntemi çocuklara rahatsızlık verilmeden ileride oluşabilecek psikolojik sorunlar göz önünde bulundurularak kontrollü yapılmalıdır. Çocuklar zorba ya da mağdur eylemleri ile ilgili baskı altına alınıp suçlanmamalıdır. Çocuklar ebeveynlerine yaşadıklarını rahatça anlatabilmelidirler; Tabletinin, Bilgisayarının, Akıllı telefonunun kullanımının men edileceği korkusunu yaşamamalıdır.

- (ii) Anne babalar baskıcı olmak yerine çocuklarının hangi sitelerde vakit geçirdiğini hangi oyunları oynadığını, hangi sayfalara, gruplara üye olduğunu öğrenmeli, olumsuz içerikleri görmezden gelmemelidirler. Anne ve babalar, eğitimciler tarafından çocuklara zorbalığa uğradıklarında nasıl tedbir alacağı, nasıl davranacağı öğretilmelidir.
- (iii) Çoğu zaman ergenler kendilerinin zorba ya da mağdur olduğunu fark etmemektedir. Bu sebeple farkındalık eğitimleri çocukların bilinçlendirilmesinde hayati önem taşımaktadır.
- (iv) Siber zorbalık ve mağdurlar genellikle ergenlerin daha fazla zaman geçirdikleri okul çevrelerindeki akranları arasındadır. Bu sebeple okul yönetimine büyük görevler düşmektedir. Zorbalık eylemini gerçekleştiren veya kurban olan öğrencilerle karşılaşan eğitimcilerin, öğrencinin onurunu kırmayacak, ruhsal ve psikolojik sorunlar yaşatmayacak adımları atabilmeleri için konu ile alakalı öğretmenlere ve okul idaresine psikoloji alanında uzmanlar tarafından seminerler verilmelidir.
- (v) Ülkemizde yeni bir kavram olan siber zorbalık ve siber mağduriyet konusunda ilköğretimden başlayarak öğrenciler bilgilendirilmelidir. Siber zorbalık eyleminin bir suç olduğu ve bunun cezasının olduğu konusunda bilinçlendirilmelidir. Bu da medya okuryazarlığı dersinin önemini ve gerekliliğini bir kez daha kanıtlamaktadır.

Kaynakça

- Akbaba, S., & Eroğlu, Y. (2013). İlköğretim Öğrencilerinde Siber Zorbalık ve Mağduriyetin Yordayıcıları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 105-121.
- Aksaray, S. (2011). Siber Zorbalık. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 405-432.
- Arıca, O. T. (2009). Psychiatric Symptomatology As A Predictor Of Cyberbullying Among University Students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 34, 167-184.
- Arıca, O. T. (2011). Siber Zorbalık: Gençlerimizi Bekleyen Yeni Tehlike. *Kariyer Penceresi*, 2(6), 10-12
- Arıca, O. T., Kınay, H., & Tanrıkulu, T. (2012). Siber Zorbalık Ölçeğinin İlk Psikometrik Bulguları. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 101-114.
- Arıca, O. T., Tanrıkulu, T., & Kınay, H. (2012). Siber Mağduriyet Ölçeğinin İlk Psikometrik Bulguları. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 11, 1-6.
- Başarır, M. (2016). Politik Konuşmalardaki İkna ve Üslup Faktörlerinin Seçmenlerin Sosyo-Demografik Özellikleri İle Siyasi Tercihlerine Göre Karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(6), 87-105.
- Bayram, N., & Saylı, M. (2011). Üniversite Öğrencileri Arasında Siber Zorbalık Davranışı, *Suç Önleme Sempozyumu Bildiri Kitapçığı*, 143-152.
- Bayram, N., & Saylı, M. (2013). Üniversite Öğrencileri Arasında Siber Zorbalık Davranışı. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(1), 107-116.
- Belsey, B. (2005). Cyberbullying: an emerging threat to the always on generation. (accessed April 9, 2015), http://www.cyberbullying.ca/pdf/Cyberbullying_Article_by_Bill_Belsey.pdf.
- Binark, F. M. (2013). Dijital İletişim ve Yeni Medya. İçinde: M. C. Öztürk (Ed.), *Yeni Medya Kullanımının Etkileri* (s. 50-75) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Bingöl, N., & Tanrıkulu, T. (2014). Siber Zorba ve Mağdur Olma İle Algılanan Sosyal Destek Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (43), 1-17.
- Birsen, H. (2013). Dijital İletişim ve Yeni Medya. İçinde: M. C. Öztürk (Ed.), *Değişim Aracı Olarak Yeni Medya* (s. 26-49) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Dilmac, B. (2009). Psychological Needs As A Predictor Of Cyber Bullying: A Preliminary Report On College Students. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 9(3), 1307-1325.
- Erdur Baker, Ö., & Kavşut, F. (2007). Akran Zorbalığının Yeni Yüzü: Siber Zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, (27), 31-42.
- Güz, N., Yegen, C., & Yanık, H. (2017). New Media as News and Information Source: Sample of Muş Province, 3rd International Conference on Social Sciences and Education Research, The Proceedings & Abstracts of ICSSER. Rome – Italy
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An Exploratory Analysis of Factors Related To Offending And Victimization. *Deviant Behavior*, 29(2), 129-156.
- Hinduja, S., & Patchin, W. J. (2014). Cyberbullying: Identification, Prevention, & Response, Cyberbullying Research Center, October 2014 <http://cyberbullying.org/Cyberbullying-Identification-Prevention-Response.pdf>
- İspir, B. (2013). Dijital İletişim ve Yeni Medya. İçinde: M. C. Öztürk (Ed.), *Yeni İletişim Teknolojilerinin Gelişimi* (s. 2-25). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Korkmaz, A. (2013). Siber Zorbalık: Fizikselden Sanala Yeni Şiddet, 5. *Uluslararası Risk Altında ve Korunması Gereken Çocuklar Sempozyumu*, 1-3 Kasım 2013, Antalya
- Lauren, M., & Ratliffe, T. K. (2011). Cyber Worlds: New Playgrounds for Bullying, Computers in the Schools, 28:92-116. <http://dx.doi.org/10.1080/07380569.2011.575753>
- Notar, E. C., Padgett, S., & Roden, J. (2013). Cyberbullying: A Review of the Literature, *Universal Journal of Educational Research* 1(1), 1-9.
- Okçu, M., Aktel, M., & Kerman, U. (2007). İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve "Avrupalılaştırma". İçinde: A. Yılmaz & Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* (s.43-67). Ankara: Gazi Kitabevi.

- Onat, F., & Alikılıç, Ö. A. (2008). Sosyal Ağ Sitelerinin Reklam ve Halkla İlişkiler Ortamları Olarak Değerlendirilmesi. *Journal of Yaşar University*, 3(9), 1111-1143.
- Özdemir, M., & Akar, F. (2011). Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalığa İlişkin Görüşlerinin Bazı Değişkenler Bakımından İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 17 (4), 605-626.
- Özer, H. (2014). Ortaokul Öğrencilerinin Siber Zorba/Siber Kurban Yaşantıları. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (41), 1-19.
- Peker, A., Eroğlu, Y., & Çitemel, N. (2012). Boyun Eğici Davranışlarla Siber Zorbalık Ve Siber Mağduriyet Arasındaki İlişkide Cinsiyetin Aracılığının İncelenmesi. *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 205- 221.
- Piotrowski, C. (2012). From Workplace Bullying to Cyberbullying: The Enigma of Eharassment in Modern Organizations”, *Organization Development Journal*, 30(4), 43-52.
- Serin, H. (2012). *Ergenlerde Siber Zorbalık / Siber Mağduriyet Yaşantıları ve Bu Davranışlara İlişkin Öğretmen ve Eğitim Yöneticilerinin Görüşleri*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Slonje, R., & Smith, P. K., & Frisén, A. (2013). The Nature Of Cyberbullying, And Strategies For Prevention. *Computers in Human Behavior*, 29, 26–32
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its Nature And Impact İn Secondary School Pupils. *Journal Of Child Psychology And Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Strom, P. S., & Strom, R. D. (2006, March). Cyberbullying by adolescents: A preliminary assessment. In *The Educational Forum* (Vol. 70, No. 1, pp. 21-36). Taylor & Francis Group.
- Süslü Pekşen, D. (2016). *Lise Öğrencilerinde Siber Zorbalık Ve Siber Mağduriyetin Benlik Saygısı: Anne, Baba ve Akran İlişkileri Açısından İncelenmesi*. Doktora Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Şahin, M. (2012). The Relationship Between The Cyberbullying/ Cybervictimization And Loneliness Among Adolescent. *Children and Youth Sevices Rewiev*, 34, 834-837.
- Şahin, M., Sarı, S. V., Özer, Ö., & ER, S. H. (2010). Lise Öğrencilerinin Siber Zorba Davranışlarda Bulunma ve Maruz Kalma Durumlarına İlişkin Görüşleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 257-270
- Toprak, E., & Uça Güneş, E. P. (2015). Temel Bilgi Teknolojileri. İçinde: T. V. Yüzer & M. R. Okur (Ed.), *Sosyal Ağlar* (s.138-161). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları
- Uça Güneş, P. (2016). Toplumsal Değişim, Teknoloji ve Eğitim İlişkisinde Sosyal Ağların Yeri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 191-206.
- Ünver, H., & Koç, Z. (2017). Siber Zorbalık ile Problemleri İnternet Kullanımı ve Riskli İnternet Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Journal of Turkish Educational Sciences*, 15(2), 117-140.
- Vural, Z., & Bat, M. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Yasar University*, 20(5), 3348-3382.
- Yaman, E., & Sönmez, Z. (2015). Ergenlerin Siber Zorbalık Eğilimleri. *Online Journal Of Technology Addiction & Cyberbullying*, 2(1), 18-31.
- Yaman, E., & Sönmez, Z. (2015). Ergenlerin Siber Zorbalık Eğilimleri. *Online Journal Of Technology Addiction & Cyberbullying*, 2(1), 18-31.
- Yaman, E., Eroğlu, Y., & Peker, A. (2010). *Okul Zorbalığı ve Siber Zorbalık*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Yaman, E., Karakülah, D., & Dilmaç, B. (2013). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Değerlerini Yordayan İki Önemli Değişken: Siber Zorbalık Eğilimleri ve Okul Kültürü Arasındaki İlişki. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26), 323-337.
- Ybarra, M.L., & Mitchell, K.J. (2004). Online Aggressor/Targets, Aggressors, And Targets: A Comparison Of Associated Youth Characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(7), 1308–1316.
- Yegen, C. (2013). Demokratik ve Yeni Bir Kamusal Alan Olarak Sosyal Medya. *ANEMON Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 119-135.
- Yegen, C. (2016). Yeni Medyanın Gündelik Yaşama Etkileri: “armut.com” ve “evebilirilazim.com” Örnekleri ile Çevrimiçi Hizmet Satın Alma Pratiği. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 81-104.